

ДО ПИТАННЯ ПРО ІСТОРІЮ РОЗВИТКУ ТЕОРІЙ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

У статті проаналізовано ранні теорії дистанційної освіти, розроблені провідними зарубіжними вченими, що покладено в основу сучасної дистанційної освіти. Проведено порівняльний аналіз цих теорій, визначено їх складові, основні характеристики, позитивні та негативні риси.

Ключові слова: теорії незалежності та автономії, теорія індустріалізації викладання, теорія взаємодії й комунікації.

Процес змін, який переживає вища освіта в усьому світі, ставить на порядок денний необхідність ретельного дослідження теоретичних основ сучасних систем освіти без відриву від основної діяльності, яку найчастіше називають дистанційною. Теоретична база дистанційної освіти почала створюватися в кінці 1960-х рр. Аналіз теорій дистанційної освіти є дуже важливим для впровадження її в Україні, оскільки теорія має безпосередній вплив на практику в цій сфері.

Зарубіжні вчені за останні десятиріччя запропонували багато теорій дистанційного навчання, на зміст яких впливали суспільство, політика, економіка та технології. Теоретичні концепції розбігаються, утворюючи декілька напрямів: теорії автономії та незалежності (Р. Деллінг – ФРН; Ч. Ведемеєр – США; М. Мур – Великобританія), теорія індустріалізації викладання (О. Петерс – ФРН), теорія взаємодії та комунікації (Б. Холмберг – Швеція; Дж. Беет – Швеція; Д. Сьюарт – Великобританія), теорія реінтеграції актів викладання і вивчення (Д. Кіган), теорія еквівалентності дистанційного навчання (М. Сімонсон, Д. Шейл, Р. Гаррісон, М. Бейнтон), теорія комунікації та керування студентом (Д. Шейл, Р. Гаррісон, М. Бейнтон), тривимірна теорія дистанційного навчання (Дж. Вердьюїн, Т. Кларк), теорія дистанційного навчання (Г. Ператон) і інтегрована модель дистанційного навчання (В. Вержбицький, В. Кінельов, В. Меськов, В. Овсянников), в Україні багато уваги вивченню теорій дистанційної освіти приділяє Б. Шуневич.

Метою статті є аналіз наукових підходів і теорій, які висвітлюють сутність дистанційної освіти; проведення порівняльного аналізу ранніх теорій дистанційного навчання, запропонованих зарубіжними науковцями Р. Деллінгом, Ч. Ведемеєром, М. Муром, О. Петерсом, Б. Холмбергом.

В основу нашого дослідження покладена класифікація теорій дистанційного навчання, запропонована американським дослідником Д. Кіганом. За класифікацією Д. Кігана [4], запропованою в його відомій праці “Основи дистанційної освіти”, існує три групи теорій дистанційної освіти: 1. Теорії автономії та незалежності. 2. Теорії індустріалізації викладання. 3. Теорії взаємодії та комунікації.

Теорія автономії та незалежності. Р. Деллінг [2] описує дистанційне навчання як штучно створену можливість для навчання в режимі діало-

гу, при якому фізична відстань між учнями та навчальною організацією долається за допомогою штучного сигналу-носія. Він перераховує в своїх працях вісім вимірів дистанційної освіти: студент, суспільство (сім'я, законодавство, уряд), організація (заклад дистанційного навчання), мета навчання, зміст матеріалу, що необхідно вивчити, результат навчання, відстань, носій сигналу. Цікаво, що викладач відсутній в системі процесів навчання.

Р. Деллінг вказує на суттєву різницю між монологічною можливістю навчання (книжки, журнали, газети, підручники, лекції без дискусії, самопідготовчі курси) і діалогічною (розмова, листи з відповідями, навчальна аудиторія, дистанційні курси) і наполягає на тому, що в дистанційному навчанні немає викладання, тому що викладач не передбачений самою системою. Р. Деллінг вважає, що функції, які пов'язані з вивченням студентом матеріалу, виконуються різними машинами, людьми та матеріалами. Науковець прагне звести роль викладача і навчальної організації до мінімуму й основний акцент робить на автономію та незалежність учня.

Думка Ч. Ведмеєра [7] прямує ліберальним шляхом, за що його концепція іноді піддається критиці як незручна для практичного застосування. Його концепція дистанційного навчання (для якого він спробував ввести в ужиток термін “незалежне навчання”) стоїть на двох “китах”: демократичному суспільному ідеалі та ліберальній філософії освіти. Ч. Ведмеєр вважає, що не можна відняти можливість отримати освіту через те, що людина є бідною, географічно ізольованою, володіє низьким соціальним статусом, нездорова, повинна заробляти на життя або з іншої причини не може помістити себе в рамки спеціальної атмосфери навчального закладу.

Він також стверджує, що “незалежне навчання” має проводитися зі швидкістю, зручною студенту, має бути індивідуально спрямоване й не прив'язане до будь-якої мети. Студент вільний розпоряджатися своїм навчанням відповідно до своїх обставин, не пов'язаний жодними механізмами установи, студент незалежний у виборі будь-якої з кількох програм навчання, має свободу вибору тих цілей, які він прагне досягти в діяльності, котра приведе його до вирішення поставлених ним самим завдань, і можливістю самостійно оцінити досягнення.

Ч. Ведмеєр запропонував систему із десяти характеристик, які ґрунтуються на незалежності студента і прийнятті технологій, як способу використання цієї незалежності. Він вважає, що система повинна: 1) незалежно від того, є викладачі в потрібному місці та в потрібний час, бути дієвою в будь-якому місці, де є студенти; 2) покласти більше відповідальності за навчання на студента; 3) звільнити викладачів від опікунських обов'язків, для того, щоб більше часу можна було приділити навчальному процесу; 4) пропонувати студентам і дорослим більше можливостей в роботі з курсами, їхнім форматом і методологіями; 5) використовувати всі навчальні медіа та методи, які виявилися ефективними; 6) поєднувати різні медіа та методи так, щоб кожний предмет або частина предмета вивчалися найкра-

щим відомим способом; 7) сприяти проведенню повторного дизайну і розробленню курсів, які раніше були пристосовані, втиснуті в межі якоїсь певної медіа-програми; 8) зберігати та покращувати можливості для адаптації курсів до індивідуальних відмінностей студентів; 9) оцінювати досягнення студента, не розглядаючи бар'єрів, які стосуються місця, швидкості, методу чи послідовності навчання студента; 10) давати студентові змогу починати, припиняти та навчатися у вибраному ним темпі [7].

М. Мур [5] вважає, що визначати незалежне навчання тільки в термінах відстані було б помилкою. Він стверджує, що автономія учня є настільки ж важливою змінною як в навчанні по листуванню, так і для інших форм дистанційного навчання, і запропонована ним класифікація освітніх програм характеризується двома змінними: “дистанцією” і “автономією”.

М. Мур вважає, що дистанція формується із двох елементів, кожен з яких можна виміряти. Перший – це забезпечення двостороннього зв'язку (діалогу). Другий – це межа, до якої програма відповідає потребам кожного студента (структури).

М. Мур поділяє програми дистанційного навчання як “автономні” (які визначаються студентом) або “неавтономні” (які визначаються викладачем). Існують програми з більшою і з меншою автономією студентів, вони також розрізняються і за дистанцією. Програма з високою автономією, на думку вченого, може бути настільки ж небезпечною, як і програма з малою автономією. Завдання полягає в тому, щоб підібрати для студентів відповідні програми [5].

Теорія індустріалізації викладання. Теорія індустріалізації викладання пов'язана з дослідженнями німецького вченого О. Петерса, опублікованими у 1960–1990-х рр., і його послідовників: Р. Едвардса, М. Кампіоне, Н. Фарнеса.

Німецький учений О. Петерс [6] стверджує, що аналіз навчання на відстані в термінах загальноприйнятої теорії навчання виявився невдалим і непродуктивним і тому слід знайти іншу основу для аналізу. Дослідження навчальних установ дистанційної освіти всіх видів у 1960-х рр. привело О. Петерса до гіпотези, що дистанційне навчання слід порівнювати з індустріальним виробництвом товарів. Він запропонував нові категорії для аналізу дистанційного навчання, взяті з економічної й індустріальної теорії, а саме: раціоналізація; поділ праці; механізація; лінія збирання; масове виробництво; підготовча робота; планування; організація; наукові методи керування; формалізація, стандартизація; функціональні зміни; об'єктивність; концентрація; централізація. Розглянемо ці категорії більш детально:

1) раціоналізація – вчений вважає раціоналізацію характеристикою дистанційного викладання, коли знання та навички викладача передаються до студентів за допомогою курсу дистанційного навчання;

2) поділ праці – оцінювання роботи студентів здійснюють не розробники курсу, а інші викладачі, на яких покладене це завдання;

3) механізація – використання машин у виробничому процесі. Дистанційне навчання зараз неможливе без машин, таких як: копіювальна техніка, транспортні системи, комп'ютери та інші сучасні засоби комунікації;

4) лінія збирання – навчальні програми, які не є індивідуальними в дистанційному навчанні, укладаються авторами, доповнюються методистами, а також друкуються, сортуються, зберігаються, поширюються;

5) масове виробництво означає, що дистанційне викладання є масовим (наприклад, транслявання лекцій по телебаченню). Велика кількість курсів змушує організації дистанційного навчання уважно аналізувати вимоги потенційних студентів-дистанційників і покращувати якість курсів;

6) підготовча робота – успіх дистанційного навчання залежить від підготовчої фази, під час якої залучаються експерти з різних галузей із кваліфікацією часто вищою, ніж у звичайного викладача;

7) планування є дуже важливим на стадії впровадження, оскільки зміст кореспондентських блоків від першого до останнього мусить бути визначеним в усіх деталях, регулюватися один щодо іншого і бути поданим в попередньо заданій кількості;

8) організація дає можливість студентам отримати точно задані документи у попередньо визначений час;

9) наукові методи керування – робочі процеси перевіряють і керують ними в усіх деталях запланованим способом для того, щоб підвищити продуктивність, найкраще використовуючи робочий час і наявний штат;

10) формалізація – усі елементи в циклі (від студента до організації дистанційного навчання) повинні бути точно визначені;

11) стандартизація – у дистанційному навчанні потрібен вищий ступень стандартизації, ніж за традиційного навчання. Стандартизується не лише формат кореспондентських блоків, а і канцелярські товари для письмового зв'язку між студентом і викладачем, організаційна підтримка, а також навчальний зміст блоків;

12) функціональна зміна – у дистанційному навчанні зміна функції є істотним елементом індустріалізованої форми освіти. Функціональну роль викладача можна поділити на щонайменше три види: провайдер знань (автор дистанційного курсу), оцінювач знань і прогресу (тьютор) та консультант (консультант стосовно програми предмета);

13) об'єктивність – за дистанційного навчання більшість навчальних функцій об'єктивні, оскільки це передбачено курсом дистанційного навчання, а також технічними засобами;

14) концентрація і централізація – існує тенденція закладів дистанційного навчання до обслуговування дуже великої кількості студентів. Економічніше заснувати невелику кількість таких закладів для обслуговування населення країни, ніж мати більшу кількість закладів, які обслуговують населення регіонів [6].

Застосування О. Петерсом категорій індустріальної теорії до дистанційної освіти дало йому підстави зробити висновок, що ця форма освіти є

найбільш індустріалізованою, а теорія індустріалізації є найкращим її поясненням.

Прихильники індустріального підходу піддавались критиці за спрощений підхід до оцінювання психолого-педагогічних процесів і надмірне захоплення моделлю масового промислового виробництва. На нашу думку, ця критика деякою мірою справедлива. Індустріальні моделі дистанційного навчання потребують педагогічної складової. У цьому сенсі теорії індустріалізації добре доповнюються групою теорій інтерактивності та комунікації.

Теорія взаємодії та комунікації. Зазначений науковий напрям активно розвивався в 70–80 рр. ХХ ст. Автори теорії – Дж. Баат, Дж. Деніел, Д. Сьюарт, Б. Холмберг – вважали ядром будь-якої концепції дистанційної освіти форми і технології організації взаємодії та комунікації учасників навчального процесу, і тому розглядали такі складові, як: психолого-педагогічні й інформаційно-технологічні аспекти процесу комунікації.

Б. Холмберг у 60–90 рр. ХХ ст. зробив значний внесок у розвиток теорії дистанційної освіти. На відміну від М. Мура і О. Петерса, Б. Холмберг більше зосереджується на інтерперсоналізації навчального процесу на відстані. Тема, яку він постійно розвиває в своїх дослідженнях, – дидактична розмова з керівником як характерна властивість дистанційної освіти. Це поняття характеризується Б. Холмбергом як нормативне, тому що воно було введено для пропозиції методів, котрі повинні бути ефективними в полегшенні навчання.

Його теорія дистанційного навчання поділяється на вісім частин і він стверджує, що: 1) дистанційне навчання призначено для тих студентів, які не можуть або не хочуть навчатися на денній формі, воно забезпечує свободу вибору та незалежність студентів; 2) все навчання, яке стосується оволодіння когнітивними знаннями і навичками, а також емоційне і психомоторне навчання, ефективно забезпечується дистанційним навчанням; 3) дистанційне навчання як індивідуальна діяльність базується на глибокому вивченні матеріалу; 4) дистанційне навчання є відкритим до біхевіористського, когнітивного та інших режимів навчання. Воно має елементи індустріалізації з поділом праці, використанням механічних пристроїв, електронного оброблення даних і масової комунікації, яка переважно базується на попередньо розроблених курсах; 5) особисті зв'язки, задоволення від навчання і співпереживання між студентами і тими, хто підтримує їх (тьютори, консультанти тощо), є основними факторами під час дистанційного навчання; 6) за дистанційного навчання студенти заохочуються до пошуку, ідентифікації своїх можливостей, навчання стає концептуальним, проблемним і слугує істинно навчальним цілям; 7) у підсумку вищенаведене подає, з одного боку, описання дистанційного навчання, а з іншого – теорію, з якої генеруються гіпотези [3].

Б. Холмберг впевнений, що єдиною важливою справою в освіті є індивідуальне навчання студентів. Адміністрування, консультування, викла-

дання, робота в групі, оцінювання важливі лише доти, доки вони підтримують індивідуальне навчання [3].

Висновки. Аналіз теорій дистанційного навчання показав, що описані теорії підкреслюють незалежність і автономію студента, а також підтверджують те, що дистанційне навчання є фундаментально відмінним від інших форм навчання. Незважаючи на розбіжність теорій дистанційного навчання, більшість цих теорій підкреслюють відокремлення студента і викладача в просторі та часі, вплив навчального закладу, широкого використання медіа-ресурсів, для того щоб об'єднати викладача і студента.

Список використаної літератури

1. Шуневич Б.І. Теоретичні основи дистанційного навчання: навч. посіб. / Б.І. Шуневич. – Л.: Вид-во Національного університету “Львівська політехніка”, 2006. – 244 с.
2. Delling R.M. Briefwechsel als Bestandteil und Vorlaufer des Fernstudiums (Ziff papiere19). – Hagen: Fernuniversitat (ZIFF), 1978. – 38 p.
3. Holmberg B. The sphere of distance-education theory revisited (ERIC Document Reproduction Service No/ ED 386 578), 1995.
4. Keegan D. Foundations of distance education / D. Keegan. – London and New York: Routledge. – 3rd revised edition, 1996. – 224 p.
5. Moore M. Toward a theory of independent learning and teaching/ M. Moore // Journal of Higher Education. – 1973. – XLIV (12). – P. 661–679.
6. Peters O. Theoretical aspects of correspondence instruction', in O. Mackenzie and E.L. Christinsen (eds) The Changing World of Correspondence Study, University Park, Pa. and London: Pennsylvania State University. – 1971. – P. 19–34.
7. Wedemeyer C. Learning at the Backdoor: Reflections on non-traditional learning in the lifespan / C. Wedemeyer. – Madison: University of Wisconsin Press, 1981. – 298 p.

Пылаева Т.В. К вопросу про историю развития теорий дистанционного обучения

В статье проанализированы ранние теории дистанционного образования, разработанные ведущими зарубежными учеными, которые положены в основу современного дистанционного образования. Проведен сравнительный анализ этих теорий, определены их составляющие, основные характеристики, позитивные и негативные черты.

Ключевые слова: теория независимости и автономии, теория индустриализации преподавания, теория взаимодействия и коммуникации.

Pylyayeva T. To the problem about the history of development of theories of distance education

The article analyzes the early theories of distance education developed by leading foreign scientists. These theories form the basis of modern distance education. The comparative analysis of these theories is made, components and their main characteristics, positive and negative features are determined.

Key words: theories of independence and autonomy; theories of industrialization of teaching; theories of interaction and communication.